

HOE DIEP ZIT DE KINDERWENS?

Ruut Veenhoven

Freya Magazine, 2000, vol. 16, nr. 3, pp. 15-19

De hier aanwezigen hebben een sterke kinderwens. We beleven dat als een natuurlijke behoefte. Die beleving sluit aan op de idee dat er zo iets als een voortplantingsinstinct is en dat die natuurlijke drang met name bij vrouwen heel sterk is. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar is het ook waar? En als dat niet zo is, wat betekent dat dan voor ongewild kinderlozen?

Vanwaar de vraag?

De vraag of mensen een voortplantingsinstinct hebben speelt een rol in allerlei discussies over geboorte regulering. Ik kwam er voor het eerst mee in aanraking in de het debat over bevolkingsgroei in de zestiger jaren. Het arsenaal aan middelen voor geboortebeperking was toen net uitgebreid met pil, spiraaltje en abortus. Voortplanting was daarmee losgekoppeld van seksualiteit en leek een drastische beperking van de bevolkingsgroei mogelijk te maken. Niet iedereen geloofde dat echter in die tijd. Een van de reserves was dat er naast de seksuele drift ook nog een voortplantingsbehoefte bestaat en dat mensen daarom toch steeds kinderen zouden willen. Met de hoge vruchtbaarheid en lage kindersterfte van de welvaartsmaatschappij zou dat dan toch leiden tot een voorgaande bevolkingsgroei. Nu veertig jaar later weten we dat het anders heeft uitgepakt. In vrijwel alle landen waar geboortebeperking mogelijk is zijn de geboorten gedaald beneden het vervangingsniveau.

In die tijd kwam ik de theorie ook tegen in de abortus discussie. Afwijzing van abortus werd niet alleen gelegitimeerd met een beroep op de bijbel, maar ook met beroep op de menselijke natuur. Er werd dan gezegd dat mensen van nature kinderen willen en dat abortus dus tegen de natuur ingaat. Vrouwen die om abortus vroegen zouden dat dus eigenlijk niet willen; verzoeken om zwangerschapsafbreking moesten worden beschouwd als oppervlakkig, want diep in hun hart zijn kinderen altijd welkom. Vanuit dat idee werd ook voorspeld dat vrouwen na abortus met grote verwerkingsproblemen te kampen krijgen. Ze zouden zichzelf die ellende kunnen besparen door het kindje gewoon te laten komen, want het moederinstinct zou in ieder geval na de geboorte aanslaan. Onderzoek heeft inmiddels geleerd dat verwerkingsproblemen na abortus eerder uitzondering dan regel zijn en dat ongewenste kinderen lang niet altijd echt geaccepteerd worden.

In de zeventiger jaren speelde de theorie van het voortplantingsinstinct ook een rol in discussies over vrijwillige kinderloosheid. Het was toen inmiddels technisch mogelijk geworden om huwelijk en voorplanting te scheiden, maar er was nog veel weerstand tegen het gebruik van die mogelijkheid. Er werd nogal scheef aangekeken tegen paren die geen kinderen wilden en er werd voorzien dat ze zich met die keuze zelf te kort zouden doen. Niet alleen zou een eenzame oude dag hun lot zijn, maar ze zouden onvermijdelijk ook geconfronteerd worden met een gevoel van leegheid en gemis. Ontkenning van de natuurlijke behoefte aan kinderen zou zich openbaren in diffuus onbehagen.

Tenslotte speelt de theorie ook op de achtergrond van discussies over financiering van vruchtbaarheidsingrepen. Als er sprake is van een aangeboren behoefte kan natuurlijk beter aanspraak worden gemaakt op vergoeding uit de algemene middelen dan wanneer het een persoonlijke keuze betreft. In geval van een aangeboren behoefte is het gevaar van nevenschade ook groter. Negatie van aangeboren behoeften leidt namelijk tot chronische frustratie stress en daarmee op langer termijn tot verdere schade aan de gezondheid.

Theorie

Er wordt meestal gesproken van een voortplantings*instinct*. Die benaming is ongelukkig, want met het woord 'instinct' wordt meestal bedoeld op een automatische reactie op een omgevingsstimulus, zoals het wegduiken van kuikens bij het zien van het silhouet van een roofvogel of iets dat daarop lijkt. Dit soort voorgeprogrammeerde reacties zijn vrijwel verdwenen uit het menselijk repertoire. We kunnen beter spreken van een voortplantings*drift* of voortplantings*behoefte*. Die termen geven aan dat er sprake is van een innerlijke aandrang die zich ook doet voelen als de omgeving daar niet toe aanzet.

Behoeften en verlangens

Aangeboren 'behoeften' zijn niet hetzelfde als verworven 'verlangens'. Behoeften zijn genetisch ingeprogrammeerd en de bevrediging ervan is nauw verbonden met gevoelssignalen. Bij negatie van behoeften reageert het organisme met negatieve gevoelens, bij de veiligheidsbehoefte is dat 'angst' en bij de contactbehoefte 'eenzaamheid'. Bij chronische frustratie kan het organisme zelfs in een alarmtoestand raken (stress), wat op den duur schadelijk is voor de gezondheid. Bij bevrediging treden prettige gevoelens op. De natuur stimuleert daarmee om het gedrag voort te zetten. Op deze manier stelt de natuur de vervulling van essentiële bestaansvoorwaarden veilig, bijvoorbeeld om steeds de veiligheid van een groep te zoeken. Evolutionair stamt dit mechanisme van voor het bewustzijn. Andere diersoorten dan de mens kennen ook aangeboren behoeften. We zijn ons die behoeften dan ook niet als zodanig bewust. We leren ze hoogstens indirect kennen via onze gevoelsmatige reacties.

Omdat mensen ook denkende wezens zijn ontwikkelen wij bewuste ideeën over wat we willen. Men spreekt in dat verband van 'verlangens' of 'aspiraties', en als het veel omvatten ideeën betreft van, 'levensdoelen' of zelfs van een 'levensplan'. Soms zijn dat heel authentieke levensontwerpen, vaker zijn het beproefde standaardmodellen die we overnemen van anderen. Altijd is sprake van een zekere keuze; omdat we onze instincten zijn kwijt geraakt moeten we kiezend door het leven gaan.

Ontwikkelde verlangens staan natuurlijk niet los van de aangeboren behoeften. Ze dienen om er concreet vorm aan te geven. De kunst van het leven is om doelen te vinden die aansluiten op je aard, naarmate de samenleving meer keuze toelaat is wat dat betreft ook meer persoonlijke levenskunst vereist. Het vinden van die aansluiting gaat niet vanzelf. Bij het bepalen van onze verlangens tasten we in gedachten al af hoe het zal voelen. Dat geeft aanwijzingen, maar geen zekerheid; in de praktijk valt het nog wel eens tegen en worden doelen dan ook wel afgevoerd uit het levensplan.

Toch komt het voor dat we vasthouden aan verlangens die eigenlijk tegen onze behoeften ingaan. Men spreekt in dat verband van 'valse verlangens'; daarvan is bv sprake als iemand alles inzet op carrière en daarmee wezenlijke behoeften aan afwisseling en intimiteit negeert. Er zijn tal van redenen waarom mensen kunnen blijven vasthouden aan verlangens die kennelijk tegen hun wezenlijke behoeften in gaan. Eén van die redenen is dat we ons soms niets anders kunnen voorstellen.

Dit betekent dat we minder goed kunnen leven met onvervulde behoeften dan met onvervulde verlangens. Niet-vervulling van een behoefte leidt automatisch tot negatieve gevoelens. Dat onbehagen laat zich niet wegdenken, maar kan hoogstens enigszins verdrongen worden. Bij verlangens ligt dat anders. Niet-vervulling leidt wel tot ontevredenheid, maar als het verlangen niet wortelt in werkelijke behoeften hoeft dat geen duurzaam onbehagen te geven. Verlangens kunnen dan makkelijk worden opgegeven en ingeruild voor alternatieve doelen. Het opgeven van verlangens wordt pas moeilijk als ze wel aansluiten op de aard van de persoon en als zo bovendien deel uitmaken van een groter levensplan waaraan zin en identiteit verbonden zijn geraakt.

Behoeften laten zich ook minder goed substitueren dan verlangens. Honger kan bij voorbeeld niet gecompenseerd worden met sociaal contact, maar het doel van een carrière in de kunst kan soms wel gesubstitueerd worden door een loopbaan in het bedrijfsleven. Behoeften hebben betrekking op essentiële voorwaarden voor het functioneren en zijn als zodanig moeilijk inwisselbaar. Verlangens zijn

middelen om behoeften gestalte te geven en zijn als zodanig vervangbaar door andere verlangens waarin die behoeften evenzeer tot uitdrukking komen.

Aangeboren behoeften

Het is makkelijker om behoeften en verlangens begripsmatig te onderscheiden dan om precies aan te geven welke behoeften nu precies in het aangeboren pakket zitten. Het onderscheid biedt wel aanknopingspunten: behoeften moeten in de eerste plaats een logische biologische functie hebben, anders is moeilijk voorstelbaar dat ze ooit in het genenpakket terecht zijn gekomen. Behoeften moeten ook universeel zijn, een aandrift die alleen in een bepaalde cultuur voorkomt kan moeilijk aangeboren zijn. Verder moet bevrediging ook gevoelsmatige gevolgen hebben; een drang die men straffeloos kan negeren kan geen werkelijke behoefte zijn.

Op basis van die noties hebben verschillende wetenschappers geprobeerd om menselijke basisbehoeften in kaart te brengen. Een van die wetenschappers is Maslow (1970). Volgens zijn theorie zijn er twee soorten behoeften die achtereenvolgens tot gelding komen: eerst 'gebreksbehoeften' en daarna 'groeibehoeften'. Bij de gebreksbehoeften gaat het om het vervullen van essentiële bestaansvoorwaarden: in de eerste plaats eten en drinken, dan veiligheid, dan geborgenheid en tenslotte aanzien. Deze behoeften manifesteren meestal in een overzichtelijk aantal verlangens. Als dat eenmaal verzekerd is verschuift de motivatie naar ontplooiing van vermogens. Omdat mensen veel vermogens hebben kan die behoefte in zeer gevarieerde verlangens tot uiting komen.

Voortplantingsbehoefte

In de theorie van het voortplantingsinstinct wordt kinderwens beschouwd worden als zo'n aangeboren behoefte. Op het eerste gezicht zijn daar ook goede redenen voor. De biologische functionaliteit van kinderen is evident en kinderwens is ook universeel. Verder is duidelijk dat het al dan niet krijgen van kinderen mensen niet onberoerd pleegt te laten. Verschillende wetenschappers hebben voortplanting dan ook opgenomen in de lijst van aangeboren behoeften. Sociaal psycholoog van het eerste uur McDougal schreef een heel hoofdstuk over 'family instincts' en stelde daarin dat mensen naast een drang tot voortplanting ook een aangeboren behoefte tot verzorging hebben (1908: 265-71). Ook bij latere auteurs vinden we dat idee: Deutch (1953: 195) maakt melding van een 'maternal instinct' en Kephart (1966: 14-46) meende dat de mens behept is met een 'parental impulse'.

Twijfels

Dat klink allemaal vrij vanzelfsprekend, maar bij nader beschouwing rijzen toch twijfels.

Een eerste punt van twijfel is of een aangeboren behoefte aan kinderen wel nodig is voor continuering van de soort. Is de seksuele drift niet al voldoende? Bij de meeste diersoorten kan het daar inderdaad bij blijven omdat het kroost zichzelf wel grootbrengt. De mug is daarom nooit verdacht van een ouderschapsinstinct. Dat kan natuurlijk anders liggen bij soorten waar de jongen lange zorg behoeven. Bij veel dieren is dan ook naast de seksuele drift een verzorgingsinstinct werkzaam. Dat wil zeggen dat het beestje zich zorgzaam gaat gedragen als het jong er eenmaal is. Dat is natuurlijk wat anders dan vooraf verlangen naar een jong. Die verzorgingsreactie is ook meestal gebonden aan vrij specifieke omstandigheden. Bij ratten blijkt het moederinstinct bijvoorbeeld alleen te werken als er een bepaald hormoon in het lichaam circuleert, wat normaal gesproken vrij komt bij lactatie. Bij mensen gaat dat minder automatisch. Niet iedereen valt voor baby'tjes, ook niet alle zogende vrouwen. Dat mensen niettemin vaak met plezier voor kleine kinderen zorgen kan ook verklaard worden uit een meer algemene contactbehoefte die past bij onze aard als groepsdier.

Een tweede punt van twijfel is dat de menselijke behoeften globaler blijken te zijn dan wij aanvankelijk dachten. De eerste theorieën over menselijke behoeften vermelden nog lange lijsten met vrij specifieke zaken zoals behoeften aan een god, huwelijk en carrière. Op die lijsten werd ook de behoefte aan kinderen wel genoemd. Gaandeweg bleek dat die motieven toch niet overal voorkomen en ook niet altijd even sterke gevoelsmatige reacties oproepen. De lijsten werden daardoor korter en de

concepties breder. De reeds genoemde theorie van Maslow onderscheidt nog geen tien behoeften, en benoemt die met tamelijk brede termen zoals 'veiligheid' en 'geborgenheid'. Voortplanting wordt niet meer als een aparte behoefte vermeld.

Verder staan tal van implicaties van de theorie op gespannen voet met de realiteit. Als sprake is van een algemeen menselijke voortplantingsbehoefte moet iedereen kinderen willen. Weliswaar willen de meeste mensen kinderen, maar zeker niet allemaal. Het percentage vrijwillig kinderlozen zit momenteel tussen de 5 à 10 procent en in de geschiedenis is het percentage ook nog wel eens hoger geweest. Dat is te veel om vol te houden dat er een algemeen menselijke behoefte aan kinderen bestaat.

Niet alleen is niet iedereen vooraf even enthousiast over kinderen, maar ook is niet iedereen er achteraf even blij mee als ze komen. Eerder is al opgemerkt dat ongewenste vruchtbaarheid vaak ongewenst blijft als de baby in de wieg ligt. Ook na gewenste zwangerschappen valt de praktijk van het ouderschap soms vies tegen. In beide gevallen leidt dat met regelmaat tot verwaarlozing, mishandeling en verlating.

Als sprake is van een algemeen menselijke behoefte aan kinderen zou je ook verwachten dat iedereen er alles aan doet als zwangerschap uitblijft. Dat blijkt echter niet het geval. Lang niet alle onvruchtbaarheid wordt als problematisch ervaren en van de paren bij wie het ondanks bewust proberen toch niet lukte om zwanger te worden bleek zo'n 15% er niet eens mee naar de huisarts te gaan en een kwart af te zien van specialistische hulp (Van Balen, Ketting & Verdurmen 1995). De aanwezigen hier in de zaal vormen een selecte gezelschap van doorzetters.

Tenslotte zou kinderloosheid ook bij iedereen blijvende pijn moeten veroorzaken. Op het eerste gezicht ziet het daar niet naar uit. Veel vrijwillig kinderlozen zeggen dat ze kinderen helemaal niet missen en sommige onvrijwillig kinderlozen rapporteren achteraf dat ze er goed mee hebben leren leven. Die zelfrapportages kunnen echter vertekend zijn door zelfrechtvaardiging en zelfbescherming. Men kan dan wel zeggen kinderen niet te missen, maar ondertussen toch tamelijk gedeprimeerd door het leven gaan. De pijn is er dan wel, maar men ziet de bron niet (meer). De vraag kan daarom beter beantwoord worden door naar het algemene welzijn van kinderlozen te kijken. Al weer enige tijd geleden heb ik dat onderzocht (Veenhoven 1974).

Onderzoek

Een aangeboren behoefte laat zich niet straffeloos negeren. Zoals al opgemerkt reageert het organisme dan met subjectief onbehagen en zal uiteindelijk ook schade aan de gezondheid optreden. Dat zien we bijvoorbeeld in de dierentuin in het wolvenhok. Die dieren kunnen hun natuurlijke behoefte aan rennen en jagen nauwelijks kwijt en zien er dan ook vaak niet al te tierig uit. Of ze zich echt niet prettig voelen kunnen we niet met zekerheid vaststellen maar de levensduur in gevangenschap is in ieder geval minder dan in de natuur. Iets soortgelijks is waarneembaar bij mensen onder alleenstaanden; die zijn gemiddeld minder gelukkig en gaan eerder dood (Veenhoven en VanSchoonhoven 1991). Dat komt deels doordat veel van die mensen chronisch tekortkomen in hun behoeften aan seksualiteit en geborgenheid. Ook al leggen ze zich soms neer bij die situatie, het blijft toch vreten.

Als er een aangeboren behoefte aan kinderen is moet dat dus ook blijken uit verminderd welbevinden van kinderlozen. We kunnen dan verwachten dat kinderlozen gemiddeld minder plezier in het leven scheppen en dus minder positief antwoorden op de vraag of ze zich over het algemeen gelukkig voelen. Kinderlozen zouden ook minder positief moeten zijn in hun oordeel over kindgerelateerde aspecten van het bestaan, zoals over hun sociale contacten, hun gevoel van zinvolheid en hun uitzicht op de oude dag. Als het gemis van kinderen blijft knagen moet dat op den duur ook ten koste van de gezondheid gaan. Kinderlozen moeten dan meer psychosomatische klachten hebben en moeten hun algehele gezondheid lager inschatten. Uiteindelijk moet het gebrek zich ook manifesteren in een lagere levensverwachting.

Veel van deze implicaties konden getoetst worden aan de hand van een grote gezondheidsenquête onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking (Aakster 1972). In die enquête werd gevraagd naar allerlei aspecten van lichamelijk en psychisch welzijn en werden vervolgens enige demografische kenmerken bepaald, waaronder leeftijd, geslacht, huwelijkse staat en kindertal. Op basis van die laatste gegevens kon achteraf een selectie worden gemaakt van gehuwden met kinderen en gehuwden zonder kinderen. Die vergelijking lag aanvankelijk niet in de opzet van het onderzoek. Uit de vragenlijst hebben respondenten ook niet kunnen opmaken dat er een verband zou worden gelegd tussen welzijn en kindertal. De hierboven besproken kans op vertekening van antwoorden is dus vrijwel uitgesloten.

Omdat het onderzoek niet speciaal op kinderloosheid gericht was is ook niet gevraagd of de kinderloosheid gewenst was of niet. (Dat is trouwens ook niet zo eenvoudig om vast te stellen, omdat veel mensen nog niet helder hebben wat ze willen). Voor deze vraagstelling is dat echter geen bezwaar; als er een aangeboren behoefte aan kinderen is moet die zich ook openbaren bij vrijwillig kinderlozen.

Dit onderzoek stamt uit 1965, en oogt daarom misschien enigszins gedateerd. Voor deze vraagstelling is dat echter geen probleem. Als de mens behept is met een aangeboren behoefte aan kinderen was dat 35 jaar geleden ook zo. Omdat vrijwillige kinderloosheid voor de meeste geïnterviewden nog nauwelijks een optie was zal kinderloosheid in de meeste gevallen onbedoeld zijn.

De voornaamste resultaten van het onderzoek zijn samengevat in de tabel. Het verschil tussen mensen met en zonder kinderen is aangegeven in een getal dat kan variëren tussen -1 en +1 (Gamma's). Een negatieve coëfficiënt duidt op minder welzijn van kinderlozen, een positieve coëfficiënt op meer welzijn.

Uit de tabel kunnen we aflezen dat alle verschillen in het voordeel van de kinderlozen zijn. De getallen zijn echter klein, dus de verschillen zijn niet zo groot. In de meeste gevallen zijn de verschillen in deze steekproef zo klein dat we de kans niet kunnen uitsluiten dat het verschil in de populatie nihil is. Die gevallen zijn aangeduid met 'ns' (niet significant).

Het eerste punt in de tabel is 'geluk'. Geluk werd gemeten met het antwoord op de vraag "Bent u in het algemeen gesproken een gelukkig mens?" Respondenten konden op een schaal van 1 tot 7 aangeven in hoeverre dat het geval was. De kinderloze paren in deze steekproef beantwoordden die vraag gemiddeld iets positiever dan de stellen met kinderen. Het verschil is echter net niet significant. Andere onderzoeken naar geluk hebben soortgelijke resultaten opgeleverd. Voor een overzicht kan men terecht in de World Database of Happiness (Veenhoven 2000).

In de tabel zien we verder dat er geen verschillen van betekenis zijn in de waardering van meer specifieke aspecten van het bestaan, zoals ervaren zinvolheid, sociaal isolement en zorgen over de oude dag.

Psychosomatische klachten werden in kaart gebracht met een vragenlijst over zaken als hoofdpijn, zweethanden en tobberigheid (VOEG). Kinderlozen blijken daar gemiddeld iets minder last van te hebben. Gezondheid werd gemeten met een vraag hoe gezond men zich doorgaans voelt. In dit geval scoren kinderlozen significant beter.

Deze uitkomsten zijn duidelijk niet in overeenstemming met de theorie. Er is geen spoor van groter onbehagen onder kinderlozen, de trend is juist omgekeerd. Er blijkt ook niets van de voorspelde gezondheidsschade. Kinderlozen voelen zich fitter dan ouderparen.

Men zou zich kunnen voorstellen dat de voortplantingsdrift zich sterker doet voelen in de reproductieve periode, maar daarna afneemt. De seksuele aandrang wordt ook minder na de menopauze. Dat zou dan betekenen dat het onbehagen zich vooral onder 25 tot 40 jarigen moet voordoen. Anderzijds zou men ook kunnen denken dat de pijn toeneemt naarmate de kinderloosheid een meer definitief karakter krijgt. Dan zou het verschil zich dus juist op latere leeftijd meer pregnant moeten aftekenen.

Om deze mogelijkheden af te tasten is een uitsplitsing gemaakt naar leeftijd. Daaruit blijkt echter iets anders. Het verschil in geluk blijkt zich met name bij 30 tot 40 jarigen voor te doen, jonge ouders

rapporteren beduidend minder plezier in het leven als geheel. Het verschil in gezondheid doet zich vooral voor in de leeftijdscategorie 55-65 jaar. Kinderloze ouderen blijken een stuk gezonder. De tabel kan men vinden bij Veenhoven 1974.

Dit onderzoek betreft 25 tot 65 jarigen. Boven 65 jarigen blijven dus buiten beeld. Recentelijk is een vergelijkbaar onderzoek gehouden onder hoogbejaarden (Dijkstra & Liefboer 1998). Bij dat onderzoek komen kinderlozen als een tikje minder gelukkig uit de bus. Is er dan toch een voortplantingsbehoefte? Of manifesteert die behoefte zich pas op de oude dag?

Er is een eenvoudiger verklaring denkbaar. Alle mensen hebben een behoefte aan geborgenheid en hebben daarom intieme relaties nodig. Kinderen zijn daarvoor heel nuttig, maar niet onmisbaar. Je kunt intimiteit ook krijgen van vrienden, familie en partner en dat gaat soms zelfs makkelijker als er geen kinderen tussen zitten. Zolang substitutie mogelijk is kan men dus goed leven zonder kinderen. Substitutie wordt echter moeilijker naarmate er meer intimi wegvallen en als je ouder wordt dan gemiddeld blijven er steeds minder leeftijdsgenoten over. Dan verschuift de balans kennelijk in het voordeel van mensen met kinderen. Het is dan echter niet de behoefte aan voortplanting die alsnog de kop op steekt, maar de altijd al aanwezige contactbehoefte die nu via de kinderen beter bevredigd kan worden.

Boodschap

Kinderwens is dus geen onvermijdelijke drang, maar een keuze. Als zodanig is kinderwens vergelijkbaar met het streven naar een bepaalde carrière of het verlangen om in een bepaald land te wonen. Dat wil niet zeggen dat de kinderwens moeiteloos voor een andere keuze kan worden ingeruild. Een carrière waarop je je zinnen hebt gezet kun je ook niet zomaar vergeten, een geliefde al evenmin.

Dat blokkering van deze levenskeuze zo zwaar valt komt onder meer omdat het ouderschap een voor de hand liggende keuze is en omdat het een levensvorm biedt waarin veel behoeften op een vanzelfsprekende manier vervuld kunnen worden. Het is niet makkelijk voorstelbaar dat alternatieve levensvullingen even bevredigend kunnen zijn. Toch is dat kennelijk wel mogelijk, anders zou het kinderlozen niet zo goed gaan.

Ik kan me voorstellen dat niet iedereen op dit verhaal zit te wachten. Je komt hier voor oplossing van je probleem of op zijn minst erkenning van je verdriet. Nu krijg je te horen dat het van de natuur eigenlijk niet hoeft. Dat kan vervelend aankomen, zeker als je midden in een belastende behandeling zit. Anderzijds is dit toch wel nuttige informatie, vooral als je moet afwegen of je verder gaat of niet. Ook als het uiteindelijk niet lukt is het prettig te weten dat daarmee de kans op een bevredigend leven niet verkeken is. Misschien een koude troost, maar toch.

Welzijn van kinderlozen

1376 Gehuwden in Nederland in 1965, leeftijd 25-65 jaar

<i>aspecten welzijn</i>	<i>correlatie met kinderloosheid</i>
Geluk	+ .12 ns
Gevoel zinloosheid	- .01 ns
Zorgen over oude dag	- .04 ns
Sociaal isolement	- .05 ns
Psychosomatische klachten	- .08 ns
Ervaren gezondheid	+ .23 p<.05

Literatuur

Aakster, C.W. (1972)
Socio-cultural variables in the etiology of health disturbances
Proefschrift, Universiteit Groningen

Deutch, H. (1945)
The psychology of women, vol 2 Motherhood
Grune and Stratton, New York

Dijkstra, P.A. & Liefboer, A.C. (1998)
Kinderloos en toch gelukkig?
Mens en Maatschappij, vol 73, 108-129

Kephart, W. (1966)
The family, society and the individual
Houghton Mifflin, New York

Maslow, A.H. (1970)
Motivatie en persoonlijkheid,
Lemnescaat, Rotterdam

McDougal, W. (1908)
Introduction to social psychology
Reprinted in 1960 by Methuen, London

VanBalen, F., Ketting, E. en Verdurmen, J. (1995)
Zorgen rond onvruchtbaarheid
Eburon, Delft

Veenhoven, R. (1974)
Is there an innate need for children?
European Journal of Social Psychology, vol 1, 495-501

Veenhoven, R. (2000)
World Database of Happiness
Catalog of Correlates, subject category C 3: 'Having children'
<http://www.eur.nl/fsw/research/happiness>

Veenhoven, R. & VanSchoonhoven, r (1991)
Levensvoldoening van alleenstaanden
Gezin, vol 3, 15-25

Ruut Veenhoven (57) is hoofddocent sociologie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en hoogleraar humanisme aan de Universiteit Utrecht. Veenhoven heeft drie kinderen, waarvan twee uit een eerder huwelijk en een adoptief kind in een tweede huwelijk dat aanvankelijk kinderloos bleef.